

dov... souvisí užití spojky *ani*, která v záporném kontextu odp... *i* nebo *a taky* z kontextu kladného. Není nejlepší paušálně vyžadovat *ani* v každé záporné větě; někdy zní *ani* zbytečně knižně a někdy je tu i významový rozdíl, např. (8) není totéž jako (9):

(8) Nic nečte, a taky nic neví.

(9) Nic nečte, ani nic neví.

Souvětí (8) má blízko k vyjádření příčinného vztahu (*Nic nečte, a proto taky nic neví*), kdežto v (9) jde o vztah slučovací, popř. stupňovací.

O některých problémech významové stránky záporných vět ještě budeme mluvit v kapitole 5, kde půjde hlavně o hodně zanedbávanou, ačkoli důležitou oblast větné stavby, totiž o aktuální členění věty jako o základní funkci slovosledu.

4.5 Zájmeno *svůj*

Po atentátu na svého předchůdce

Není přesné říkat, že zájmeno *svůj* přivlastňuje podmětu věty; musíme totiž počítat s tím, že ve větě může být „podmětů“ (třeba formálně skrytých) více; příliš jednoduchá formulace neříká, kterého podmětu v souvětí se týká, ani nepokrývá všechny příklady, ve kterých se *svůj* hodí.⁷ Podívejme se například na větu (1):

(1) Po atentátu na svého předchůdce se stal vrchním velitelem vojenských sil.

Není na první pohled jasné, proč se dá z věty (1) vyvozovat, že atentát na předchůdce spáchal budoucí velitel armády (to nás zarazilo jako evidentně nepravdivé, když jsme větu našli ve Svobodném slově, o egyptském prezidentu H. Mubarakovi, který nastoupil po zavražděném A. Sadatovi). Zájmeno *jeho* by tu taky nebylo vhodné; bylo by asi lepší vyjádřit se jinak, např. *Když jeho předchůdce podlehl atentátu, stal se...*

Jiná otázka je, proč věta (2) zřejmě nemusí být míněna tak, že by uvádějící měli svoje místa nabídnout návštěvníkům?

(2) Uvedte návštěvníky na svá místa.

Ale začněme popořádku. Už i normativní příručky (jako např. Havránková a Jedličková Česká mluvnice) uvádějí, že zájmeno *svůj* není striktně vyžadováno, je-li podmět v 1. nebo 2. osobě. Tam má naopak přivlastňovací zájmeno příslušné osoby z různých důvodů mnohdy přednost. Důvodem může být větší srozumitelnost (např. v /3/, /5/) nebo „přivlastňování“ širšímu celku než je podmět (jako v /4/), srov. pak i rozdíl mezi (6) nebo (7) proti (8):

- (3) Přijměte gratulaci k vaší svatbě (zřetelnější než *ke své svatbě*).
- (4) Přisaháme věrnost naší vlasti (je to vlast nás všech, nejen přísahajících).
- (5) Děkujeme vám za kladné vyřízení naší žádosti (jasnější než *své žádosti*).
- (6) Na konferenci pojedu s mými (svými) doktorandy.
- (7) Pojedeš na konferenci s tvými (svými) studenty?
- (8) Profesor pojedje na konferenci se svými (jeho) doktorandy.

V příkladu (8) by zájmeno *jeho* bylo nejen v rozporu s pravidlem, pokud má mluvčí na mysli profesorovy doktorandy, ale byla by mnohoznačná; mohlo by jít o doktorandy někoho jiného, o kom se v daném kontextu mluvilo.

Zřídka je použití zájmena 3. osoby srozumitelnější než užití zájmena *svůj*; tak je to např. ve větě (9):

- (9) Samička čápa černého Kristýna, která nese batůžek s dvěma vysílačkami k jejímu sledování, se vrací z afrického kontinentu a je již ve středním Španělsku.

Kdyby v této větě bylo *ke svému sledování*, bylo by nasnadě chápat čápici jako konatele sledování, a to by čtenáře mohlo mást.

Dvojnáčnost ani jiná úskalí ovšem nehrozí tam, kde je podmět (popř. konatel) stejný v různých částech souvětí, jako např. ve větě (10):

- (10) Tam bydlí i muž, který návštěvníkům ukazuje svou bohatou zahradu.

K případům, kdy je ve větě přítomen i další (skrytý) podmět, patří např. víceméně jednoznačná věta (11) – (vyloučíme-li, že duchovní krádež může zajít až k tomu, že přednáší náš projev):

- (11) Tam jsme ho₁ slyšeli přednášet svůj₁ projev.

Ale zjevně dvojnáčné je (12) – (ke kterému substantivu se *svůj* vztahuje, označujeme číselným indexem). V obou těchto větách je ve hře jednak podmět věty, jednak podmět (konatel) infinitivu.

- (12) Profesor₁ požádal asistenta₂ přednést svůj_{1/2} referát na konferenci.

Jindy se *svůj* vztahuje ke konateli dějového jména, jak je to u jména *zápas* v příkladu (13), který do diskuse uvedli Fr. Daneš a K. Hausenblas:

- (13) Toto drama₁ líčí zápas venkovanu₂ o svou₂ půdu.

Ve větách (14) a (15) jsou ovšem rovněž nasnadě dva podměty (konatelé); autor i tady dal přednost podmětu hlavnímu, přestože vzdálenějšímu:

- (14) Otec₁ byl znepokojen chováním svých₁ dětí₂ v jejich₂ pokoji (svém₁).
- (15) Jan₁ četl v novinách o dobrodružném útěku spolužačky své₁ dcery z internátu.

Ve větě (14) je podmětem věty *otec* a je tu i vnitřní podmět *děti*; autor dal přednost zájmenu *jejich*, přestože mohl slovo *dětem* chápat jako vyjádření konatele k *chování* a napsat *ve svém pokoji*. I ve větě (15) je takový závislý konatel, ale se zájmenem *svůj* je věta zřejmě srozumitelnější než s *jeho*.

Mnoho dalších příkladů, ve kterých je použití zájmena *svůj* z hlediska stylistického na pováženou, jsme našli v tisku a ve stati Čmejkové (2003), které vděčíme za několik vhodných ukázek:

- (16) Odborníci vylučují, že by mohlo dojít k vylití Dyje ze svých břehů.
- (17) Při návštěvě svého rodného města po 25 letech zdálo se Janovi, že už se tam (Jan) necítí doma.

V obou těchto větách je zájmeno *svůj* nadbytečné, řeka se nemůže vylít z jiných než ze svých břehů a podobně je to s návštěvou rodného města (kdyby navštívil rodné město někoho jiného, muselo by to být vyjádřeno, např.: *Při návštěvě matčina rodného města...*). Užití přivlastňovacího zájmena se tu může pocítovat jako ne docela vhodné, protože ani *Dyje* ani *Jan* nemají postavení podmětu celé věty, ta je v obou příkla-

dech bezpodmětá. I v dalších příkladech vyjadřuje zájmeno *svůj* vztah k takovému vnitřnímu konateli závislého děje. Ve větě (18) můžeme slovo *investice* chápat jako název děje: *golfisté investují do svých dětí*. Za podmínkem věty (19) můžeme taky vidět děj, tedy predikaci: *rodiče se nezajímají o své děti*.

- (18) Pravověrní golfisté tvrdí, že je to ta nejlepší investice do svých dětí.
(19) Hlavní příčinou je nezájem rodičů o své děti.

Jak příklady ukazují, někdy se zájmeno *svůj* spojuje s konatelem závislého děje, který má v hierarchii vět v souvětí k zájmenu i syntakticky nejvyšší vztah.

A teď už stačí podívat se na slovo *atentát* jako na dějové jméno, mající v základu shodný význam jako *spáchání atentátu*, a máme vysvětlení i pro svéráznost věty (1), kterou tu opakujeme:

- (1) Po atentátu na svého předchůdce se stal vrchním velitelem vojenských sil.

Věta vyvolává dojem, že se zájmeno *svého* nevztahuje k podmětu (k tomu, „kdo se stal...“), ale ke konateli děje označeného jako *atentát*; to ovšem autor na mysl neměl. Podobné uplatnění zvrtného zájmena, správné, ale ne docela hladce čitelné, najdeme i v míň nápadných větách, jako např.:

- (20) Bývalá učitelka₁ ..., kterou₁ v minulosti americký soud₂ odsoudil kvůli sexuálnímu styku se svým₁ někdejší nedospělým žákem, je opět v jiném stavu.

Odchylné užití, které už dávno do spisovného užívání proniklo, ačkoli se při něm zájmeno *svůj* k podmětu ani ke konateli nevztahuje, je frazeologicky omezené na věty jako:

- (21) Dej to na své místo.
(22) Uklid' knihy na svoje místa.

Proto je dvojnásobná nahoře uvedená věta (2): *Uvedte návštěvníky na svá místa*. Rozdíl je taky mezi těmito dvěma větami:

- (23) Rozhlédne se po kuchyni plné svých (jejích) dětí.
(24) Uvidí kuchyň plnou svých dětí.

Ve větě (23) je snadné chápat adjektivum *plné* jako „zkrácené“ (kondenzované, nominalizované) znění vedlejší věty *kteřá byla plná* a vyhnout se zvrtnému zájmenu, protože to by naznačovalo (mylně) vztah k podmětu slovesa *byla*. Naproti tomu v (24) nepoužijeme zájmeno *jejích*, protože tady takové nominalizační chápání není tak nasnadě.

Dost časté (zejména v médiích) jsou chyby z nedbalosti, např. když autor při formulování věty přejde od subjektu, který při jejím začátku zřejmě měl na mysli, k jinému podmětu:

- (25) Na včerejším předvolebním mítinku své strany v pražské čtvrti Modřany totiž Klause napadl neznámý útočník.
(26) Navzdory svému původu však ji moc nezajímá slovanská melodika.

Nepozornost může vést k zanedbání pravidla o zvrtném zájmenu, jak to dobře známe z běžně mluvené češtiny:

- (27) do doby, ... kdy ji princ přiznal jako jeho milenkou.

Jindy může jít o chyby způsobené naopak přílišnou snahou o uplatnění vyžadovaného zvrtného zájmena (je to užití hyperkorektní a někdy vede k velmi nežádoucí dvojnásobnosti, jako např. v /28/-/32/):

- (28) Vychovatelky je (romské děti) odvedou odpoledne do svých rodin.
(29) Nabokov a Colette se setkali až v Paříži na ulici, kde ji potkal se svou guvernankou.
(30) Musíme pochopit M. Jana Husa v kontextu své doby.
(31) Majitel ji (atmosféru, genia loci) zachová i se svým secesním nábytkem.
(32) Na dětech však svérázná výchova svých rodičů zanechá trvalé následky.

I bez takové dvojnásobnosti je užití zájmena *svůj* zřejmě hyperkorektní v dalších příkladech:

- (33) Sloužil K. Mayovi jako vzor pro svého Vinnetoua.

- (34) Ostrov Hvar vyhledávají zejména nemocní bronchitici a astmatici pro své mírné a příznivé podnebí.
- (35) Domnívají se, že ho unesli stejní pachatelé jako před šesti lety jeho synovce se svou spolužačkou.

Bez ohledu na obě skupiny chyb je zřejmé, že gramatické pravidlo o zájmenu *svůj* existuje, ale úzus (i kultivovaný) je rozmanitější. Jak jsme viděli, faktorů, které o užití zájmena *svůj* rozhodují, je více než jen „přivlastňování“ gramatickému podmětu, popř. jakémukoli konateli ve větě.